

ВИВЧЕННЯ ОРНАМЕНТУ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті йдеться про сутність та значення декоративно-прикладного мистецтва в системі художньо-педагогічної освіти, розкриваються методичні аспекти вивчення орнаменту як засобу формування професійної майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Декоративно-прикладне мистецтво характеризується єдністю художньої структури, наявністю різноманітних видів діяльності і виступає ефективним засобом естетичного, морального виховання особистості студентів, формування їх художнього смаку. Залучення студентів до різних видів художньої декоративно-прикладної творчості, заснованої на народному мистецтві, є однією з основних умов повноцінного естетичного виховання і розвитку художньо-творчих здібностей.

Одним з основних «інструментів» створення образу декоративно-прикладного мистецтва є орнамент. Стилізованість художнього образу орнаменту виявляється в ритмічному чергуванні лінійних мотивів, що втілюють певні природні форми і ритмічні рухи.

Доводиться актуальність і необхідність удосконалення методики вивчення орнаменту у процесі фахової підготовки студентів мистецького профілю. Орнамент розглядається, як засіб розвитку у студентів професійних умінь, просторового мислення, формування авторського стилю та творчої індивідуальності.

Вивчаючи символіку основних елементів орнаментів в їх історичному розвитку, студенти знайомляться з найпростішими архаїчними мотивами - лінією, колом, хрестом, ромбом, квадратом, крапкою. Розуміння символіки українського орнаменту допомагає студентам у виконанні завдань на створення орнаментальної композиції, що має важливе значення для формування розуміння цілісності художнього твору, ставить за мету формувати відчуття композиційних законів побудови форми та декору й розвивати на цій основі художньо-творчі здібності.

Розуміння символіки українського орнаменту допомагає студентам у виконанні завдань на створення орнаментальної композиції, що має важливе значення для формування розуміння цілісності художнього твору, ставить за мету розвинути відчуття композиційних законів побудови форми та декору.

Відчуття ритму, гармонії кольору, рівноваги форми і кольору, які отримують студенти в процесі вивчення орнаменту, дозволяють творчо реалізовувати себе в різних видах розписів, створенні декоративних композицій, підвищують рівень художньо-творчих здібностей у цілому.

Ключові слова: *учитель образотворчого мистецтва, декоративно-прикладне мистецтво, народне мистецтво, професійна підготовка, професійна освіта, орнамент, символіка, орнаментальна композиція.*

В статье говорится о сущности и значении декоративно-прикладного искусства в системе художественно-педагогического образования, раскрываются методические аспекты изучения орнамента как средства формирования профессионального мастерства будущих учителей изобразительного искусства.

Декоративно-прикладное искусство характеризуется единством художественной структуры, наличием разнообразных видов деятельности и выступает эффективным средством эстетического, нравственного воспитания личности студентов, формирования их художественного вкуса. Привлечение студентов к различным видам художественного декоративно-прикладного творчества, основанной на народном искусстве, является одним из основных условий полноценного эстетического воспитания и развития художественно-творческих способностей.

Одним из основных «инструментов» создания образа декоративно-прикладного искусства является орнамент. Стилизованность художественного образа орнамента

проявляется в ритмичном чередовании линейных мотивов, воплощающих определенные природные формы и ритмичные движения.

Доказывается актуальность и необходимость совершенствования методики изучения орнамента в процессе профессиональной подготовки студентов художественного профиля. Орнамент рассматривается, как средство развития у студентов профессиональных умений, пространственного мышления, формирование авторского стиля и творческой индивидуальности.

Изучая символику основных элементов орнаментов в их историческом развитии, студенты знакомятся с простейшими архаичными мотивами - линией, кругом, крестом, ромбом, квадратом, точкой. Понимание символики украинского орнамента помогает студентам в выполнении заданий на создание орнаментальной композиции, что имеет важное значение для формирования понимания целостности художественного произведения, ставит цель – формировать чувство композиционных законов построения форм и декора и развивать на этой основе художественно-творческие способности.

Понимание символики украинского орнамента помогает студентам в выполнении заданий на создание орнаментальной композиции, что имеет важное значение для формирования понимания целостности художественного произведения, ставит целью развить чувство композиционных законов построения форм и декора.

Ощущение ритма, гармонии цвета, равновесия формы и цвета, которые получают студенты в процессе изучения орнамента позволяют творчески реализовывать себя в различных видах росписей, создании декоративных композиций, повышают уровень художественно-творческих способностей в целом.

Ключевые слова: учитель изобразительного искусства, декоративно-прикладное искусство, народное искусство, профессиональная подготовка, профессиональное образование, орнамент, символика, орнаментальная композиция.

The article examines the nature and value of decorative art in the system of pedagogical education, the article describes methodological aspects of the study of the ornament as a means of formation of professional skills of future teachers of fine arts.

Decorative art characterized by a unity of artistic patterns, the presence of a variety of activities and acts as an effective means of aesthetic, spiritual and moral education of individual students, formation of their artistic taste. Attracting students to different kinds of arts and crafts based on the folk art is one of the basic conditions of a full-fledged aesthetic education and the development of artistic and creative abilities.

One of the main «tools» of creating an image of decorative art is an ornament. Stylized artistic image of the ornament is evident in the rhythmic alternation of linear motifs that embody certain natural forms and rhythmic movements.

Proved the urgency and the need to improve methods for the study of ornament in the process of professional training of students of artistic profile. Ornament is regarded as a means of developing students' professional skills, spatial thinking, the formation of the author's style and artistic personality.

Studying the symbolism of the main elements of ornaments in their historical development, students are introduced to simple archaic motifs – line, circle, cross, diamond, square, point. Understanding the symbols of the Ukrainian ornament helps students in performing tasks in the creation of ornamental compositions, which is important to grasp the integrity of artistic works, aims to generate a sense of compositional laws of construction of the forms and decoration and to develop, on this basis, artistic and creative abilities.

Understanding the symbols of the Ukrainian ornament helps students in performing tasks in the creation of ornamental compositions, which is important to grasp the integrity of artistic works, aims to develop a sense of compositional laws of construction of the forms and decoration.

Sense of rhythm, harmony, color, balance, shape and colour that students receive in the process of learning ornament allows to realize themselves creatively in different types of paintings, the creation of decorative compositions, enhance their artistic and creative abilities in General.

Keywords: teacher of fine art, decorative art, folk art, vocational training, vocational education, ornament, symbolism, and ornamental composition.

Постановка проблеми. Розвиток художньо-творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва є одним з основних завдань сучасної мистецької освіти. Специфіка роботи факультетів образотворчого мистецтва полягає в підготовці фахівців, здатних до самостійної художньої та педагогічної діяльності. Якість та високий рівень такої підготовки залежить від розвитку у студентів просторового мислення, формування авторського стилю та творчої індивідуальності.

Значне місце в процесі художньої освіти студентів займає декоративно-прикладне мистецтво, що характеризується єдністю художньої структури, наявністю різноманітних видів діяльності і виступає ефективним засобом естетичного, морального виховання особистості, формування художнього смаку.

Пріоритетним у процесі вивчення декоративно-прикладного мистецтва виступає те, що студенти вчаться вільно орієнтуватися в цій системі, розуміти мову народного мистецтва, «кодів» та «шифрів» етнокультури, уміти «вільно творити цією мовою» [Лозко, 2004: с. 59-60].

Велика увага педагогічної науки до розвитку художньо-творчих здібностей майбутніх педагогів мистецького профілю доводить актуальність піднятої проблеми й вимагає активного пошуку нових засобів підвищення рівня художньої майстерності студентів засобами орнаменту.

Аналіз актуальних досліджень. Актуальні завдання сучасної мистецької освіти висвітлено у працях І. Зязюна, М. Лещенко, Н. Миропольської, О. Отич, О. Рудницької, О. Шевнюк, В. Шульгіної, Б. Юсова.

Природа орнаменту, історія його розвитку та специфіка орнаментального мистецтва були предметом дослідження відомих учених та мистецтвознавців: А. Бакушинського, В. Василенка, В. Воронової, М. Некрасової, Т. Соколової та ін. Вивчення орнаменту забезпечує студентів основними знаннями, уміннями й навичками з декоративно-прикладного мистецтва, знайомить студентів з прийомами та способами виконання різних видів декоративної творчості з урахуванням сучасного естетичного сприйняття. Залучення студентів до декоративно-прикладного мистецтва сприяє розвитку і формуванню художнього смаку, естетичного ідеалу і творчих здібностей особистості.

Відчуття ритму, гармонії кольору, рівноваги форми і кольору, які отримують студенти в процесі вивчення орнаменту, дозволяють творчо реалізовувати себе в різних видах розписів, створенні декоративних композицій, підвищують рівень художньо-творчих здібностей у цілому.

У сучасній науці проблема розвитку художньо-творчих здібностей розглядається з точки зору різних галузей знань: філософії, етики, психології, педагогіки. У працях психологів В. Асєєва, С. Василевського, Л. Виготського, П. Гальперіна, Д. Ельконіна, Л. Занкова, В. Кузіна, А. Леонтєєва, Б. Теплова дано визначення понять «здібності», «художньо-

творчі здібності», виділені загальні групи психічних процесів, що становлять основу художньо-творчих здібностей особистості.

Аналіз науково-методичної літератури дозволяє зробити висновки про те, що питання розвитку художньо-творчих здібностей студентів засобами орнаменту в системі художньо-педагогічної освіти досі не був розглянутий, як предмет спеціального дослідження. У науково-методичних розробках і досі відсутня апробована модель теоретично обґрунтованих педагогічних умов розвитку художньо-творчих здібностей студентів засобами орнаменту, не вистачає наочних посібників, навчальної та довідкової літератури. Виникає протиріччя між об'єктивною необхідністю забезпечення ефективного розвитку художньо – творчих здібностей студентів засобами орнаментального мистецтва і недостатньою розробленістю даної проблеми в теорії і практиці професійної освіти майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Метою написання статті є визначення шляхів ефективного впровадження у процес фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва сучасних технологій вивчення орнаменту як засобу підвищення рівня їх художньо – творчих здібностей.

Виклад основного матеріалу. У народному декоративно-прикладному мистецтві навколишній світ відображається за допомогою символів. Дослідники народного мистецтва В. Василенко, В. Воронов, М. Некрасова, Н. Сакуліна Т. Шпикалова зазначають, що воно має яскраво виражені характерні риси: традиційність, колективний характер творчості, високу досконалість мови, людяність, зв'язок із навколишнім життям. Традиційність у народному мистецтві має глибокі корені, що йдуть у глибину віків. Століттями відбиралися і відпрацьовувалися характерні риси орнаментального розпису, його колорит, композиційний лад, елементи. Народне мистецтво споконвіку створюється для людини і служить йому. Воно несе в собі величезний духовний заряд, естетичний і моральний ідеал, віру в торжество прекрасного, перемогу добра і справедливості. Народне мистецтво дозволяє залучати майбутнього педагога до духовної культури свого народу, частиною якої вона є.

Одним з основних «інструментів» створення образу декоративно-прикладного мистецтва є орнамент. Історія мистецтва орнаменту дає можливість чітко простежити, як у творчості людини з'єдналися соціальна, естетична та пізнавальна форма життя. Процес утворення і розвитку орнаментальних форм безперервний і постійний. Для того щоб брати участь в еволюції орнаменту, необхідно знати особливості розвитку історичного шляху цього мистецтва.

У процесі детального вивчення природи орнаменту студенти з'ясовують, що одним з первинних мотивів вважається *ромб*, який був у пізньому палеолітичному мистецтві символом мамонта – блага. Мамонт як головне джерело їжі сприймався, як «могутність», як «благоденство».

Тому, роблячи ромбічний візерунок на виробах, первісна людина вірила, що він захищатиме від злих сил та принесе добробут. Ромбічний орнамент відомий із часів палеоліту і зустрічається в усіх народів світу. Переосмислений у наступні історичні епохи, цей мотив виступав у землеробських культурах Європи ідеограмою родючості. Ромб з гачками та крапками став відображати ідею родючості землі.

Стилізованість художнього образу орнаменту виявляється в ритмічному чергуванні лінійних мотивів, що втілюють певні природні форми і ритмічні рухи. Одну з яскравих форм художнього узагальнення становить геометричний орнамент, створений на основі абстрактних просторових форм дійсності (Т. Комарова, М. Некрасова, Н. Романова та ін.). Він широко представлений в архаїчній вишивці і візерунковому ткацтві багатьох народів (Н. Климова, Т. Комарова та ін.). Походження геометричного орнаменту багато авторів пов'язують з технікою виконання, характером переплетення ниток тканини (М. Некрасова, Т. Семенова, В. Фаворський та ін.). У зв'язку із цим у складному комплексі архаїчної геометричної орнаментики переважають різні ромби, перевернутий на кут квадрат. Інший геометричний елемент - хрестоподібна фігура різних варіантів (Ю. Герчук, Т. Семенова та ін.). Студенти мають усвідомити, що геометричний орнамент володіє образним змістом. Він відображає космогонічні уявлення давніх людей, а також ідею родючості землі (В. Фаворський, Ю. Герчук, З. Богатєєва та ін.).

Проектуючи орнаментальні чи сюжетні композиції, студенти використовують найпростіші геометричні мотиви – *горизонтальну й хвилясту лінії*, які означають землю і воду. Хвиляста лінія як символ води, чистоти, родючості символізує джерело життя і цілющі властивості, виступає формою божественної милості, даром матері-землі (джерельна вода) чи небесних богів (дощ і роса).

Використання переривчастої *похилої лінії* (повітря, духовне життя, воля), *квадрату* (знак землі, символ безпеки, рівноваги), *хреста* (знак всесвіту, життя), *спіралі* (символ життєвої сили, один із найпоширеніших декоративних елементів), *крапки* (центр і джерело життя, символ первинної творчої енергії) наближує студентські роботи до етнічних стереотипів, вироблених власним народом упродовж століть, формує етнокультурну компетентність майбутніх учителів.

На прикладах історії орнаменту різних народів простежується історія проявлених цінностей і особливого роду зв'язку між знанням і творчістю, філософією й естетикою, релігією і наукою. Досконале вивчення історії орнаменту дозволяє глибше осмислити цілий ряд важливих закономірностей сучасного етапу історії світової художньої культури.

Розуміння символіки українського орнаменту допомагає студентам при виконанні завдань на створення орнаментальної композиції, що має важливе значення для формування розуміння цілісності художнього твору,

ставить за мету розвинути відчуття композиційних законів побудови форми та декору.

Учені стверджують, що «народне мистецтво завжди було й залишається носієм фольклорних традицій національної культури, духовної спадщини народу» [Дряніка, 2002: с. 30], оскільки особливості образної мови творів народного мистецтва тісно пов'язані з життям, побутом людей, їхніми звичаями, навколишньою природою і предметним оточенням, тобто розкривають споконвічні цінності духовного життя українського народу. Тому, на заняттях доцільно проводити фрагментарне прослуховування народної музики, використовувати поетичні твори, зразки творів народних майстрів, наприклад, Галини Калениченко та Івана Приходька з с. Дударків Київської області, у щирих і наївних творах яких відображено одвічні питання любові, щастя, самотності, оспівані засобами фольклору, народної пісні, легенд і переказів. Художньо-змістовий аналіз їх творів має відбуватися на тлі якомога повнішого відображення зв'язків із середовищем, життям, традицією, історією народу, з народним світосприйманням, національною свідомістю.

Вивчаючи розвиток вітчизняного народного настінного живопису, студенти дізнаються, що орнаментальний настінний розпис був поширений у селах південних, південно-східних і південно-західних областей України. Настінний орнаментальний розпис та його похідні - «мальованка» і станковий (авторський) – є значним художнім явищем українського народного мистецтва.

Як вид народного мистецтва, орнаментальний розпис має ряд істотних ознак, що вирізняють його з-поміж інших видів (вишивка, різьблення, килимарство тощо). Він містить у своїй образній мові те загальне, що є характерним для українського народного мистецтва в цілому.

Хрести в інтер'єрах сільських хат і господарських будівель в Україні зображалися, як аграрно-обрядові й магичні знаки крейдою на дверях і просяною борошняною кашкою на чотирьох стінах. Проте зустрічалися й орнаментальні, декоративні зображення хрестів, обрамлених рослинним орнаментом, із птахами з обох боків.

Саме з другої половини XIX ст. у селах ряду областей України починається формування настінного розпису суто орнаментального характеру. В цей час поширюється фарбування зовнішніх стін хат і господарських будівель крейдою з домішками синьки або зеленої фарби, а також обмазування стін жовтими глинами різних відтінків, підкреслюючи призьбу червоною глиною або глиною, змішаною із сажею. Фарбування хат кольоровими глинами втілювало ідею єдності з природою, мало обрядове значення.

Орнамент займає важливе місце на шкалі мистецтв. Додаючи завершеності іншим художнім творам, орнамент відіграє роль природної

ланки між мистецтвом і виробництвом. Для орнаменту властиві художні засоби, притаманні іншим видам мистецтва, наприклад, узагальненість форм і прийоми повтору елементів архітектури, рельєфність скульптури, чарівність сюжетів і колористика живопису.

Вивчення орнаменту на заняттях з декоративно-прикладного мистецтва спрямоване на вирішення таких завдань:

- ознайомити з історією виникнення та розвитку орнаменту, його стилями, специфікою мови творів декоративно – прикладного мистецтва;
- вивчити основні закони й принципи композиційної побудови орнаментів;
- формувати вміння використання основних принципів композиційної побудови орнаменту, виконувати орнаменти різних видів, використовувати символіку орнаменту як засобу художньої виразності;
- виробити навички цілеспрямовано і послідовно працювати над створенням і виконанням орнаментальної композиції;
- забезпечити розуміння традиційних схем побудови орнаменту;
- актуалізувати інтелектуальні та творчі здібності студентів;
- формувати емоційно-ціннісне ставлення студентів до дійсності через творчі завдання.

Формування у студентів знань про джерела, художні і виконавські традиції орнаментального мистецтва повинно здійснюватися на ґрунті осмисленого запам'ятовування і сприйняття головних, загальних і локальних особливостей творів різних традиційних центрів народного декоративно-прикладного мистецтва.

Зазначені завдання успішно реалізуються в процесі вивчення робіт майстрів декоративного живопису Київщини: К. Білокур, М. Приймаченко, Г. Собачко-Шостак, М. Буряк, П. Власенко, у роботах яких органічно синтезується народна і професійна творчість.

Виконуючи короткочасні й довготривалі орнаментальні композиції, замальовки фрагментів найбільш виразних орнаментальних мотивів різних майстрів та шкіл народного мистецтва, студенти прилучаються до духовної спадщини та традицій національної культури.

Під час практичного виконання завдань студентів слід націлювати не тільки на відтворення відомих їм мотивів, а й на створення нових декоративних образів, навіяних розмаїттям та багатством навколишнього рослинного і тваринного світу. Студенти не просто копіюють зразки народного мистецтва, а творчо використовують традиційні елементи й мотиви орнаменту певної школи народної творчості, komponуючи їх по-своєму.

Висновки. Розвиток художньо-творчих здібностей студентів засобами орнаменту в системі художньо-педагогічної освіти вимагає введення в навчальний процес технології освоєння традицій орнаментального мистецтва, вивчення історії розвитку орнаменту, його

специфіки, символики, композиційних засобів. Засвоєння прийомів зображення орнаменту в різних техніках, вивчення видів орнаментального мистецтва, законів і правил побудови орнаменту сприяє підвищенню рівня художньо-творчих здібностей студентів за умови впровадження сучасної науково обгрунтованої методики з урахуванням психологічних та індивідуальних особливостей студентів.

ЛІТЕРАТУРА

- Лозко, 2004* – Лозко Г. С. Етнологія України : Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект / Г. Лозко. – К. : АртЕк, 2004. –304с.
- Дряпіка, Савченко, 2002* – Дряпіка В. І., Савченко Н. С. Розкриваючи естетичні цінності українського народного мистецтва / В.І.Дряпіка, Н. С. Савченко // Книга для вчителя . – Кіровоград : ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. – 151 с.

REFERENCES

- Lozko, 2004* – Lozko H. S. Etnologhiia Ukrainy: Filososfsko-teoretychnyi ta etnorelihiieznavchyi aspekt / H. Lozko. – K. : ArtEk, 2004. - 304 s.
- Driapika, Savchenko, 2002* – Driapika V.I., Savchenko N. S. Rozkryvaiuchy estetychni tsinnosti ukrainskoho narodnoho mystetstva / V.I. Driapika, N. S. Savchenko // Knyha dlia vchytelia . / – Kirovohrad : TOV «Imeks LTD», 2002. – 151 s.

Надійшла до друку 6.03.2015 року

УДК 1:[37.015.31:331]:374

Лілія Яременко

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА ЯК ПОЛЕ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ І ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Доведено, що сучасна позашкільна освіта – дієвий чинник не тільки формування в особистості відповідального ставлення до майбутньої професії, але й важливий засіб розвитку в них свідомого і творчого ставлення до праці. Цьому значною мірою сприяє самостійне конструювання індивідом різних варіантів власного професійного майбутнього. Водночас позашкільна освіта відкриває перед ним простір вільного вибору освітньої сфери, виду, типу та форми майбутньої діяльності, забезпечуючи умови для самовизначення й успішної самореалізації. Закріплення такого усвідомлення людиною власної траєкторії розвитку відбувається завдяки праці. Тому реалізація функції трудового виховання особистості є невіддільною засадою діяльності закладів позашкільної освіти.

Ключові слова: *людина, освіта, відповідальність, позашкільна освіта, професійне самовизначення, трудове виховання.*

Доведено, що сучасна позашкільна освіта – дієвий чинник не тільки формування в особистості відповідального ставлення до майбутньої професії, але й важливий засіб розвитку в них свідомого і творчого ставлення до праці. Цьому значною мірою сприяє самостійне конструювання індивідом різних варіантів власного професійного майбутнього. Водночас позашкільна освіта відкриває перед ним простір вільного вибору освітньої сфери, виду, типу та форми майбутньої діяльності, забезпечуючи умови для самовизначення й успішної самореалізації. Закріплення такого усвідомлення людиною власної траєкторії розвитку відбувається завдяки праці. Тому реалізація функції трудового виховання особистості є невіддільною засадою діяльності закладів позашкільної освіти.

Ключевые слова: *человек, образование, ответственность, внешкольное образование, профессиональное самоопределение, трудовое воспитание.*